

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 4-son

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025
ISSUE DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.5.4

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ

Crossref
Content
Registration

MUASSIS:
TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
Y. Mahmudov, E. Sharipov,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik,
E. Mustafayev

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 22-dekabrda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 6,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 202.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY’ATI

BOSH MUHARRIR

N. Salayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

Y. Kolenko – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

D. Bazarova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

MAS’UL MUHARRIR

Sh. Xaydarov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi mudiri o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI A’ZOLARI

M. Rustambayev – O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

A. Otajonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori

O. Mahkamov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi dotsent v.b., yuridik fanlar doktori

Q. Abdurasulova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

S. Niyozova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

V. Davlyatov – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi huzuridagi Parlament tadqiqotlari instituti direktorining o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

A. Baratov – Toshkent davlat yuridik universiteti Kriminalistika va huquqiy ekspertiza kafedrasi mudiri, yuridik fanlar nomzodi

D. Musayev – Bojxona institutining Umumhuquqiy fanlar kafedrasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

I. Nikonov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi boshqarma boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

N. Hojiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi dotsenti v.b.

P. Xojabekov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi o‘qituvchisi, yuridik fanlar nomzodi

D. Nurumov – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura kafedrasi professori v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ:
ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Научно-практический журнал «Криминология и уголовное правосудие» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 18 марта 2021 года с удостоверением № 1160.

Журнал создан при сотрудничестве с Правоохранительной академией Республики Узбекистан.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Й. Махмудов, Э. Шарипов,
Ш. Бекназарова, Е. Яромолик,
Э. Мустафаев

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев
Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.

Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.
Факс: (0371) 233-37-48.
Веб-сайт: www.ccj.tsul.uz
E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1386.

Издательская лицензия от
29.11.2023, № 174625.

Журнал передан в типографию
22.12.2025.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 6,2. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 202.

Лицензия типографии от
№ 174626, 29.11.2023.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Н. Салаев – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Е. Коленко – первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Д. Базарова – заведующая кафедрой уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Ш. Хайдаров – заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

М. Рустамбаев – начальник Университета общественной безопасности Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

А. Отажонов – заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Махкамов – и. о. доцента кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

К. Абдурашулова – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

С. Ниёзова – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

В. Давлятов – заместитель директора Института парламентских исследований при Законодательной палате Олий Мажлиса Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

А. Баратов – заведующий кафедрой криминалистики и судебной экспертизы ашкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук

Д. Мусаев – заведующий кафедрой общеправовых дисциплин Таможенного института, доктор философии по юридическим наукам, доцент

И. Никонов – начальник управления Администрации Президента Республики Узбекистан, доктор философии по юридическим наукам

Н. Хожиев – и. о. доцента кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

П. Хожобеков – преподаватель кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции ашкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук

Д. Нурумов – и. о. профессора кафедры суда, правоохранительных органов и адвокатуры ашкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

**FOUNDER:
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

The scientific-practical journal "Criminology and Criminal Justice" was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on March 18, 2021, with certificate No. 1160.

This journal was founded in cooperation with the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
Y. Makhmudov, E. Sharipov,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik, E. Mustafae

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Editorial office address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.

Phone: (0371) 233-66-36,
233-41-09.

Fax: (0371) 233-37-48.

Website: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Subscription index: 1386.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 22.12.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 6,2.

Units: 100. Order: № 202.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

N. Salaev – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Y. Kolenko – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

D. Bazarova – Head of the Department of Criminal Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

Sh. Khaydarov – Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

M. Rustambayev – Head of the University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

A. Otajonov – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

O. Mahkamov – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Q. Abdurasulova – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

S. Niyozova – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

V. Davlyatov – Deputy Director of the Institute of Parliamentary Research under the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

A. Baratov – Head of the Department of Criminalistics and Forensic Examination of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

D. Musaev – Head of the Department of General Legal Sciences of the Customs Institute, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

I. Nikonov – Head of a Department of the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

N. Hojiyev – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law

P. Khojabekov – Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

D. Nurumov – Acting Professor of the Department of Court, Law Enforcement Agencies and Advocacy of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

MUNDARIJA

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH

Sobitova Umidaxon Murod qizi

UMUMIY NAZORAT PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATINING UNIVERSAL
YO'NALISHI SIFATIDA: NAZARIY-HUQUQIY TAHLIL 8

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Nurmanov Xolbek Rahmatilla o'g'li

KIBERJOSUSLIK TUSHUNCHASI VA UNING OBYEKTIGA OID AYRIM
MULOHAZALAR18

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Raximova Ulzana Xamidullayevna,

Muxammedaliyev Dauletali Muxammedali o'g'li

IQTISODIY JINOYATLARNI TERGOV QILISH DAVOMIDA BAHOLASH XIZMATIDAN
FOYDALANISH ASOSLARI28

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich

AYBLOV TUSHUNCHASINING DA'VO VA JINOIY TA'QIB TUSHUNCHALARI BILAN
O'ZARO NISBATI40

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

Собитова Умидахон Мурод кизи

ОБЩИЙ НАДЗОР КАК УНИВЕРСАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ 8

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Нурманов Холбек Рахматилла угли

НЕКОТОРЫЕ СУЖДЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ПОНЯТИЕМ КИБЕРШПИОНАЖА
И ЕГО ОБЪЕКТОМ18

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Рахимова Ульзана Хамидуллаевна,

Мухаммедалиев Даулетали Мухаммедали угли

ОСНОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ УСЛУГ В ХОДЕ
РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ28

Утениязов Кеулимжай Куанышбаевич

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЯ ОБВИНЕНИЯ С ПОНЯТИЯМИ ИСКА И
УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ40

CONTENTS

12.00.07 – JUDICIAL BRANCH. PROSECUTOR'S CONTROL. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT. ADVOCACY

Sobitova Umidakhon Murod kizi

GENERAL SUPERVISION AS A UNIVERSAL DIRECTION OF THE ACTIVITIES
OF PROSECUTOR'S OFFICES: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS 8

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Nurmanov Kholbek Rahmatilla ugli

SOME CONSIDERATIONS ON THE CONCEPT OF CYBERSPIONING AND
ITS OBJECT18

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

Rakhimova Ulzana Khamidullaevna,

Mukhammedaliev Dauletali Mukhammedali ugli

FUNDAMENTALS FOR USING EVALUATION SERVICES DURING
THE INVESTIGATION OF ECONOMIC CRIMES28

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich

THE CORRELATION BETWEEN THE CONCEPT OF ACCUSATION AND
THE CONCEPTS OF CLAIM AND CRIMINAL PROSECUTION40

Kelib tushgan / Получено / Received: 25.07.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 20.08.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 22.12.2025

DOI: 10.51788/tsul.ccj.5.4./HPFW7733

UDC: 343.232(045)(575.1)

AYBLOV TUSHUNCHASINING DA'VO VA JINOIY TA'QIB TUSHUNCHALARI BILAN O'ZARO NISBATI

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich,
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Korrupsiyaga qarshi kurashish Komplayens nazorat
tizimini boshqarish bo'limi boshlig'i
ORCID: 0009-0003-3461-3120
e-mail: u_keulimjay@karsu.uz

Annotatsiya. Maqolada jinoyat-protsessual huquq nazariyasidagi “ayblov” tushunchasining “da’vo” va “jinoiy ta’qib” tushunchalari bilan o’zaro nisbati, ularning huquqiy tabiati va amaliyotdagi ifodasi ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotning predmeti ayblov institutining mohiyati va uning da’vo, jinoiy ta’qib bilan bog’liq jihatlari hisoblanib, maqsad ushbu kategoriyalarning chegaralarini belgilash va ularning jinoyat-protsessual huquqdagi o’rnini aniqlashdan iboratdir. Mavzuning dolzarbligi shundaki, milliy qonunchilikda “da’vo” yoki “jinoiy ta’qib” atamalari qo’llanilmasdan, uning o’rnida “ayblov” tushunchasi ishlatilishi huquqiy noaniqliklarga va ayblov mazmunining sun’iy ravishda kengayishiga sabab bo’lmoqda. Tadqiqot natijalari ayblov institutining jinoiy ta’qib bilan uzviy bog’liqligini, shu bilan birga, ularning mustaqil protsessual kategoriyalar sifatida farqlanishi zarurligini, shuningdek, ayrim hollarda ayblov fuqarolik protsessidagi da’vo instituti bilan o’xshashlik kasb etsa-da, ommaviy va xususiy-ommaviy ayblov turlarida davlat manfaatlari ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatadi. Olingan ilmiy natijalar jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish, ayblov va jinoiy ta’qib institutlari o’rtasidagi huquqiy chegaralarni aniqlashtirish hamda shaxsning protsessual huquqlarini kafolatlash amaliyotida qo’llanilishi mumkin.

Kalit so’zlar: jinoyat-protsessual huquq, jinoiy ta’qib, ayblov, protsessual kafolat, xususiy ayblov, ommaviy ayblov, da’vo

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЯ ОБВИНЕНИЯ С ПОНЯТИЯМИ ИСКА И УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

Утениязов Кеулимжай Куанышбаевич,
начальник отдела управления системой комплаенс-контроля
по противодействию коррупции
Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

Аннотация. В статье с научно-теоретических и практических позиций анализируется соотношение понятия «обвинение» с понятиями «иск» и «уголовное преследование», их правовая природа в теории уголовно-процессуального права и проявление в правоприменительной практике. Предметом исследования является сущность института обвинения и его взаимосвязь с иском и уголовным преследованием, а целью – определение границ данных категорий и выявление их места в системе уголовно-процессуального права. Актуальность темы обусловлена тем, что в национальном законодательстве термины «иск» и «уголовное преследование» не используются, а вместо них применяется понятие «обвинение», что приводит к правовой неопределённости и искусственному расширению содержания обвинения. Результаты исследования показывают, что институт обвинения находится в тесной взаимосвязи с уголовным преследованием, однако при этом они должны разграничиваться как самостоятельные процессуальные категории. Кроме того, установлено, что хотя в отдельных случаях обвинение проявляет сходство с институтом иска в гражданском процессе, в делах публичного и частно-публичного обвинения приоритетное значение имеют интересы государства. Полученные научные выводы могут быть использованы при совершенствовании уголовно-процессуального законодательства, уточнении правовых границ между институтами обвинения и уголовного преследования, а также в практике обеспечения процессуальных прав личности.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное право, уголовное преследование, обвинение, процессуальные гарантии, частное обвинение, публичное обвинение, иск

THE CORRELATION BETWEEN THE CONCEPT OF ACCUSATION AND THE CONCEPTS OF CLAIM AND CRIMINAL PROSECUTION

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich,
Head of the Department for the Management of
the Compliance Control System for Combating Corruption,
Karakalpak State University named after Berdakh

Abstract. *The article analyzes from a scientific-theoretical and practical point of view the relationship between the concept of “accusatio” in the theory of criminal procedure law and the concepts of “claim” and “criminal prosecution” their legal nature, and their expression in practice. The subject of the research is the essence of the institution of prosecution and its aspects related to the claim, criminal prosecution, the purpose of which is to define the boundaries of these categories and determine their place in criminal procedure law. The relevance of the topic lies in the fact that the use of the concept of “accusatio” instead of the terms “clai” or “criminal prosecutio” in national legislation leads to legal ambiguities and an artificial expansion of the content of the accusation. The results of the study show that the institution of prosecution is inextricably linked with criminal prosecution, and at the same time, it is necessary to distinguish them as independent procedural categories, and in some cases, although the prosecution has similarities with the institution of a lawsuit in civil proceedings, the interests of the state are of paramount importance in public and private-public prosecution. The obtained scientific results can be used in the practice of improving criminal procedure legislation, clarifying the legal boundaries between the institutions of prosecution and criminal prosecution, as well as guaranteeing the procedural rights of the individual.*

Keywords: *criminal procedure law, criminal prosecution, accusation, procedural guarantee, private prosecution, public prosecution, claim*

Kirish

Ayblov instituti jinoyat-protsessual huquqning asosiy va markaziy elementlaridan biri bo'lib, uning mohiyati shundaki, ayblov shaxsga nisbatan jinoyat sodir etganligi to'g'risida rasmiy ayb e'lon qilish orqali jinoyat protsessini yuritish uchun huquqiy asos yaratadi. Ayblovning mavjudligi sud hokimiyatining samarali faoliyatini ta'minlash, aybdor shaxsni qonuniy javobgarlikka tortish hamda uning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning fundamental sharti sifatida ko'riladi.

Jinoyat-protsessual huquq nazariyasida “ayblov”, “da'vo” va “jinoiy ta'qib” tushunchalari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, biroq ularning aniq nisbati to'g'risida yagona fikr mavjud emas (Kachalov, 2014). Ayrim olimlar ayblovni jinoiy ta'qibning tarkibiy qismi sifatida talqin qilsa (Pushkarev, 2017), boshqalar bu ikki kategoriyani mustaqil huquqiy institutlar deb hisoblaydilar (Barabash, 2005). XX asrning ikkinchi yarmigacha amalda bo'lgan sovet jinoyat-protsessual qonunchiligida “jinoiy ta'qib” tushunchasining “ayblov” bilan almashtirilishi bu masaladagi qarashlar turlicha shakllanishiga asos bo'lgan (Mukhitdinov, 2020; Saidov & Khayrulloev, 2008).

Amaliyotda esa jinoiy ta'qib nafaqat shaxsga nisbatan ayb e'lon qilish jarayonini, balki jinoyat sodir etilganligini aniqlash, gumon qilinuvchini topish, tergov harakatlarini amalga oshirish va aybdor shaxsni javobgarlikka tortish kabi keng qamrovli jarayonlarni o'z ichiga oladi. Ayblov esa mazkur jarayonning keyingi

bosqichida yuzaga chiqib, shaxsga nisbatan rasmiy ayb qo'yish va uning jinoiy javobgarligini asoslash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, ayblov, da'vo va jinoiy ta'qib tushunchalarining huquqiy mohiyatini, ularning o'zaro nisbatini chuqur tahlil qilish jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish hamda shaxsning protsessual huquqlarini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada mazkur tushunchalarning chegaralari, ularning huquqiy tabiati hamda ayblovga nisbatan "da'vo" sifatida yondashuv masalalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.

Shu bilan birga, amaldagi ilmiy manbalarda ayblov, da'vo va jinoiy ta'qib o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik faqat nazariy fikrlar bilan chegaralanib, ularning amaliy muammolari va huquqni qo'llash jarayonida yuzaga keladigan muammoli holatlar yetarlicha hal etilmagan. Xususan, amaliyotda jinoiy ta'qibning qaysi bosqichdan boshlab vujudga kelishi, ayblovning jinoiy ta'qibdan mustaqilligi yoki unga qanchalik funksional jihatdan bog'liqligi, xususiy ayblovda "da'vo" elementlarining mazmuni va chegaralari kabi masalalarda bir xillik mavjud emas. Buning oqibatida tergov organlari, prokuratura va sudlar tomonidan turlicha yondashuvlar qo'llanilib, ayrim hollarda shaxsning protsessual huquqlari ta'minlanishida izchillik buzilmoqda.

Mazkur masalalarning yechilmasligi milliy jinoyat-protsessual qonunchilikda atamalar va institutlar o'rtasida funksional aniqlik yetishmasligiga olib kelmoqda. Jumladan, "ayb e'lon qilish" va "jinoiy ta'qibni amalga oshirish" tushunchalari ba'zan mazmunan bir-birini takrorlaydi, ba'zan esa mutlaqo farqli mazmunda qo'llaniladi. Xususiy ayblov ishlarida "da'vo" institutining protsessual tabiatini aniqlashga qaratilgan yagona mezonlar ishlab chiqilmagani esa ushbu ishlarni yuritishda umumiy qoidalarining bir xilda qo'llanilmasligiga sabab bo'lmoqda.

Shuning uchun ayblov, da'vo va jinoiy ta'qibning o'zaro nisbatini faqat nazariy ta'riflar orqali emas, balki ularning huquqiy tabiatini, funksional vazifalarini va jinoyat protsessining turli bosqichlarida qanday namoyon bo'lishini tizimli tahlil qilish zarur. Muammoning yechimi sifatida mazkur maqolada: ushbu tushunchalarning aniq va amaliy mezonlar asosidagi chegaralarini belgilash; ularning o'zaro aloqadorligini zamonaviy jinoyat-protsessual huquqining modeli kontekstida qayta baholash; JPKdagi terminologik va konseptual nomuvofiqliklarni bartaraf etish bo'yicha takliflar shakllantirish; jinoiy ta'qibning boshlanishi, davom etishi va tugashi jarayonlarida ayblov institutining o'rni va rolini aniqlashtirish kabi masalalar ilmiy muhokama markaziga chiqariladi. Ushbu yondashuv orqali maqolada nafaqat mavjud nazariy qarashlar qayta ko'rib chiqiladi, balki ayblov institutini takomillashtirishga xizmat qiladigan aniq huquqiy-amaliy yechimlar ham taklif etiladi.

Tadqiqotning obyekti sifatida jinoyat-protsessual huquqda ayblov instituti hamda uning jinoiy ta'qib va da'vo bilan bog'liq huquqiy munosabatlari belgilandi. Tadqiqot predmeti esa ayblov, da'vo va jinoiy ta'qib tushunchalarining mazmuni, funksional vazifalari hamda ularning jinoyat protsessining turli bosqichlarida namoyon bo'lish shakllaridan iborat.

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi normalari, milliy va xorijiy huquqshunos olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari, shuningdek, sobiq Ittifoq davri va zamonaviy xorijiy jinoyat-protsessual qonunchiligi materiallari tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya metodlari qo'llanildi. Ushbu metodlar ayblov institutining jinoiy ta'qib va da'vo bilan o'zaro aloqasini faqat terminologik emas, balki funksional va institutsional jihatdan baholash imkonini berdi.

Asosiy qism

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, milliy jinoyat-protsessual qonunchilikda "ayblov" tushunchasining haddan tashqari keng talqin qilinishi jinoiy ta'qibning mustaqil bosqichlari va funksiyalarini aniqlash imkonini cheklamoqda. Natijada jinoiy ta'qibning boshlanishi, davom etishi va tugashi bilan bog'liq masalalarda yagona yondashuv shakllanmagan. Bu holat, ayniqsa, gumon qilinuvchi va ayblanuvchining protsessual maqomini belgilashda hamda ularning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarida muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Rasmiy statistika ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda jinoyat ishlari bo'yicha sudlarga yuborilgan ishlarning muayyan qismida ayblovning o'zgartirilishi, to'ldirilishi yoki qisman tugatilishi holatlari kuzatilmoqda. Xususan, 2024-yilda prokuratura organlari tomonidan jinoyat ishlari bo'yicha tergov jarayonida qonuniylikni ta'minlash borasida amalga oshirilgan faoliyat natijalari e'tiborga loyiqdir. Hisobot yilida prokuratura organlari tomonidan bevosita 14 623 ta jinoyat ishi tergov qilinib, ular doirasida 13 589 nafar shaxsga nisbatan 8 950 ta jinoyat ishi sudlarga yuborilgan. Shu bilan birga, surishtiruv va dastlabki tergov organlari tomonidan tergov qilingan 78 543 nafar shaxsga oid 63 454 ta jinoyat ishi prokuror nazoratida ko'rib chiqilib, sud muhokamasiga taqdim etilgan. Tergov jarayonida prokurorlar tomonidan 2 684 ta noqonuniy protsessual qarorning bekor qilinishi hamda 56 601 ta yozma ko'rsatmaning berilishi jinoiy ta'qib va ayblov faoliyatining amaliy jihatdan murakkab va ko'p bosqichli ekanligini ko'rsatadi (*Open data of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan*).

Shu bilan birga, sud amaliyoti ma'lumotlari ayblovni qisman tugatish institutining huquqiy ahamiyati va amaliy samaradorligini ham tasdiqlaydi. Jumladan, jinoyat sudlarida 2022-yilda 13 824 nafar, 2023-yilda 13 522 nafar va 2024-yilda 14 991 nafar shaxsga nisbatan tergov organlari tomonidan asossiz yoki noto'g'ri malakalangan normalar ayblovdan chiqarib tashlangan yoki ularning yuridik tavsifi qayta ko'rib chiqilib, o'zgartirilgan. Bu holat ayblovning dastlabki bosqichda shakllantirilishi jinoiy ta'qibning real hajmi va mazmuniga to'liq mos kelmasligini ko'rsatadi (*Information message on criminal cases*). Mazkur statistik ko'rsatkichlar tergov bosqichida ayblovning shakllantirilishi bilan jinoiy ta'qibning hajmi o'rtasida yetarli darajada izchillik ta'minlanmaganidan dalolat beradi hamda jinoiy ta'qib va ayblov tushunchalarining normativ jihatdan aniq ajratilmagani amaliyotda protsessual qarorlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatadiki, xorijiy davlatlar jinoyat-protsessual qonunchiligida jinoiy ta'qib ayblovdan oldingi va undan mustaqil bo'lgan

faoliyat sifatida aniq belgilangan. Ayblov esa jinoiy ta'qibning muayyan bosqichi bo'lib, shaxsga nisbatan rasmiy ayb qo'yish bilan cheklanadi. Ushbu yondashuv protsessual aniqlikni ta'minlab, shaxs huquqlarini samarali himoya qilish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, da'vo va ayblov o'rtasidagi o'xshashlik faqat xususiy ayblov ishlariga xos bo'lib, bunda jabrlanuvchining tashabbusi va manfaatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ommaviy ayblov ishlarida ayblov davlat nomidan amalga oshiriladigan jinoiy ta'qibning natijasi sifatida namoyon bo'lib, uni fuqarolik-huquqiy da'vo bilan tenglashtirish mumkin emas.

Mazkur xulosalar asosida jinoyat-protsessual qonunchilikda jinoiy ta'qib tushunchasini normativ jihatdan mustahkamlash, ayblovning mazmuniy va funksional chegaralarini aniq belgilash hamda xususiy va ommaviy ayblov institutlarini terminologik jihatdan farqlash zarur, degan ilmiy xulosa chiqarildi.

Tadqiqot natijalari tahlili ayblov, da'vo va jinoiy ta'qib tushunchalarining normativ va amaliy jihatdan aniq chegaralanmaganligi jinoyat-protsessual faoliyatda muayyan muammolarni yuzaga keltirayotganini aniqlash imkonini berdi. Shu bois milliy jinoyat-protsessual qonunchiligimizda mustaqil tarzda o'z ifodasini topgan "ayblov" tushunchasining mazmun-mohiyatini to'liq anglash uchun uning "jinoiy ta'qib" kategoriyasi bilan qiyosiy tahlil qilinishini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bunday tahlil ushbu tushunchalarning umumiy va farqli jihatlarini ochib berish, shuningdek, ularning jinoyat-protsessual faoliyatdagi o'rni va funksional ahamiyatini aniq belgilash imkonini beradi.

Shu kungacha olimlar orasida "jinoiy ta'qib" va "ayblov" tushunchalarining o'zaro nisbatiga oid yagona fikr shakllanmagan. Xususan, ba'zi tadqiqotchilar jinoyat-protsessual faoliyatda ayblovning mazmuni jinoiy ta'qibdan iborat, deb hisoblaydilar. O'ylashimizcha, bunday qarash shakllanishiga asosiy sabab – bu XX asrning 60-yillarigacha SSSRning jinoyat-protsessual qonunchiligida mavjud bo'lgan "jinoiy ta'qib" tushunchasi "ayblov" tushunchasi bilan almashtirilganligidadir. Masalan, 1959-yil 21-mayda qabul qilingan O'zbekiston SSR Jinoyat-protsessual kodeksida ham "jinoiy ta'qib" tushunchasi "ayblov"ga o'zgartirilganligining guvohi bo'lishimiz mumkin (Criminal Code of the Uzbek SSR, 1971).

Biroq F.M. Muxitdinov jinoiy ta'qib tushunchasi jinoyat sodir etishda fosh etilgan shaxslarga ayblov e'lon qilish hamda ularning huquqlarini cheklash vakolatiga ega organlar va mansabdor shaxslarning faoliyati bilan bog'liq davlatning qo'riqlav funksiyasidan tashkil topganligini, shu sababli JPKdagi "ayblovni yuritish" iborasi aslida jinoiy ta'qib funksiyasining tushunchasini to'liq ifoda qilmasligini, JPKning normalarida "ayblov" iborasidan emas, balki "jinoiy ta'qibni amalga oshirish" kabi asosli ilmiy iboralardan foydalanish o'rinli bo'lishini ta'kidlaydi (Muxitdinov, 2012). Yana bir qator olimlar ham jinoiy ta'qib ayblovga nisbatan kengroq tushuncha ekanligini asoslashga harakat qilgan (Brooks & Neil, 2021). Darhaqiqat, amaldagi huquqni qo'llash tajribasida jinoiy ta'qib faqatgina shaxsga nisbatan ayb e'lon qilish bilan cheklanib qolmaydi. U jinoyat sodir etilganligini aniqlash, gumon qilinuvchini topish, tegishli tergov harakatlarini amalga oshirish va aybdor shaxsni javobgarlikka

tortish kabi keng qamrovli jarayonlarni ham o'z ichiga oladi. Shu jihatdan, ayblov jinoiy ta'qibning tarkibiy qismi sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir. Demak, jinoiy ta'qib va ayblov tushunchalari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiruvchi, biroq mazmunan bir-biriga to'liq teng bo'lmagan huquqiy kategoriyalar sifatida namoyon bo'ladi. Jinoiy ta'qib keng qamrovli huquqiy-ijtimoiy jarayon bo'lib, u jinoyatni ochish, gumon qilinuvchini aniqlash, tergov harakatlarini amalga oshirish va aybdorni javobgarlikka tortish bosqichlarini qamrab oladi. Ayblov esa ushbu jarayonning keyingi bosqichida vujudga kelib, uning tarkibiy elementi sifatida xizmat qiladi. Biroq amaldagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida "jinoiy ta'qib" atamasi umuman qo'llanilmagani, uning o'rnida faqat "ayblov" tushunchasi ishlatilgani diqqatga sazovor.

Biroq O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida, "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi, "Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o'tkazish to'g'risida"gi Qonunlarida hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi "Reabilitatsiya etilgan shaxsga yetkazilgan ziyonni qoplash va uning boshqa huquqlarini tiklash bo'yicha sud amaliyotining ayrim masalalari to'g'risida"gi 18-sonli qarorida "jinoiy ta'qib" tushunchasi qonun hujjatlari darajasida qo'llanilgan. Bu holat "jinoiy ta'qib" atamasining milliy qonunchilikdagi mavjudligi va amaliyotdagi huquqiy ta'sirini ko'rsatadi, shuningdek, uning ayblov tushunchasi bilan o'zaro bog'liqligini tahlil qilish imkonini yaratadi.

Bu holat ikki tushunchaning chegaralari aniq belgilanmaganidan, natijada ayblovning mazmuni amalda kengayib ketganidan dalolat beradi. Shu bois jinoiy ta'qib va ayblov kategoriyalarini huquqiy jihatdan tartibga solish, ularning aniq chegaralarini belgilash va JPKga tegishli o'zgartirishlar kiritish dolzarb masala hisoblanadi. Agar ushbu tushunchalarning huquqiy tabiati va o'zaro nisbati aniq belgilanmasa, bu nafaqat huquqni qo'llash amaliyotida turli noaniqliklarga olib kelishi, balki shaxsning protsessual huquqlari ta'minlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunonchi, ayblovning huquqiy mohiyati, undagi asosiy elementlar va chegaralar aniq belgilanmagan hollarda, ayblov qo'yish jarayonida protsessual kafolatlar buzilishi, shaxsga nisbatan noqonuniy ta'qib olib borilishi yoki vakolatli organlar tomonidan subyektiv yondashuvlar vujudga kelishi ehtimoli ortib boradi.

Shu nuqtayi nazardan, ayblov tushunchasining tadrijiy rivojlanishi uning huquqiy ta'rifini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Chunki ayblov faqat protsessual harakat sifatidagina emas, balki uning mazmuni jinoyat tarkibi, subyektiv va obyektiv tomonlari, jinoiy javobgarlik shartlari hamda jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlarining qonuniy faoliyati bilan uzviy bog'liq ekanligi bilan tavsiflanadi.

Shu bilan birga, ayblovning mazmun va vazifalarini aniqlash, uning jinoyat-protsessual huquqiy institut sifatidagi o'rnini belgilash ehtiyoji mavjud bo'lib, bu ehtiyoj yuridik adabiyotlarda shakllangan ayblovni da'vo sifatida talqin qilishga asoslangan yondashuv bilan hamohangdir (Azizov, 2020; Magherescu, 2021). Ushbu yondashuvda ayblov jinoyat-protsessual faoliyat sifatida boshlanishiga sabab sifatida jinoyatdan jabr ko'rgan shaxsning yoki uning huquqini himoya

qilayotgan vakilning buzilgan huquqlarni tiklash maqsadidagi murojaati (da'vosi, talabi) ko'riladi. Aynan ushbu murojaat ayblov yoki da'vo mazmunida bo'lib, ayblov funksiyasining mohiyatini ifodalaydi hamda ayblovning ayrim turlarida fuqarolik va iqtisodiy protsesslardagi da'vo xususiyatlari aks etadi. Shu sababli ham ayblovga nisbatan da'vo sifatida qarash shakllangan. Biroq bunda ayblovga mutlaqo da'vo sifatida yondashish mumkin emas, chunki uning huquqiy tabiati jinoyat-protsessual huquqining umumiy qoidalariga asoslangan holda turlicha namoyon bo'lishi mumkin.

Jinoyat-protsessual huquqi nazariyasida bu holat ayblovning kim tomonidan va qanday shakllarda amalga oshirilishiga bog'liq ravishda tasniflanadi (Rashidov, 2022): 1) xususiy (jabrlanuvchining shikoyatiga asosan jinoyat ishi qo'zg'atiladigan) ayblov; 2) ommaviy (davlat) ayblov; 3) aralash (xususiy-ommaviy) ayblov.

Xususiy ayblov bo'yicha ishlar jabrlanuvchi tomonidan ilgari suriladi, chunki bunday jinoyatlarning ijtimoiy xavfliligi jabrlanuvchining subyektiv idroki va uning oqibatlariga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Natijada xususiy da'vo (xususiy ayblov) jarayoni yuzaga keladi, unda jabrlanuvchi ayblov – da'voni o'z ixtiyoriga ko'ra boshqaradi: ishni qo'zg'atish uchun huquqni muhofaza qiluvchi organga shikoyat beradi, ayblanuvchi bilan yarashgani tufayli jinoyat ishi sud tomonidan ayblilik haqidagi masala hal qilinmasdan tugatilishi mumkin. JPKning 325-moddasida jabrlanuvchining shikoyati bilan jinoyat ishi qo'zg'atiladigan ishlar sanalgan bo'lib, ushbu modda xususiy ayblov mazmunini o'zida aks ettiradi. D.Sh. Bekmatovanning fikricha, xususiy ayblov tartibidagi jinoiy ta'qib deganda jabrlanuvchining murojaati jinoyat ishini qo'zg'atish hamda uni tugatish uchun asos bo'ladigan jinoiy ta'qib tushuniladi (Bekmatova, 2020).

Xususiy ayblov ishlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – bu turdagi ishlar jabrlanuvchining shaxsiy huquq va manfaatlariga taalluqli bo'lib, davlat manfaatlariga bevosita daxl qilmaydi. Lekin davlat jinoyat ishlarini yuritishda fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish hamda ularning boshqa shu kabi konstitutsiyaviy huquqlarini amalda ta'minlash maqsadida shunday tartib belgilagan. Zero O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 29-moddasiga ko'ra, huquqbuzarliklardan jabrlanganlarning huquqlari qonun bilan muhofaza qilinadi. Davlat jabrlanganlarga himoyalaniшни va odil sudlovdan foydalanishni ta'minlaydi, ularga yetkazilgan zararining o'zni qoplanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Ayblov turlaridan (ommaviy, xususiy va aralash) faqatgina bittasi – xususiy ayblovdagina fuqarolik protsessidagi da'vo institutining ayrim elementlari mavjud degan xulosaga kelish mumkin. "Da'vo" mavzusida tadqiqot ishlarini olib borgan protsessualist olim E. Egamberdiyev "da'vo" tushunchasiga batafsil ta'rif bergan. Uning fikricha, da'vo – bu buzilgan huquqni yoki qonuniy manfaatni himoya qilishdan bevosita manfaatdor bo'lgan shaxsning o'z huquqini yoki qonuniy manfaatini himoya qilish maqsadida fuqarolik ishini ko'rib hal qilish to'g'risidagi moddiy-huquqiy talab bilan sudga qilgan murojaati, sudda fuqarolik ishini qo'zg'atish asosi va buzilgan huquqni hamda qonuniy manfaatni himoya qilishning asosiy protsessual vositasi hisoblanadi (Egamberdiyev, 1994).

Darhaqiqat, xususiy ayblov shaklidagi ishlarning boshlanishi uchun ham avval ta'kidlanganidek jabrlanuvchi tomonning arizasi bo'lishi talab etiladi hamda jinoyat ishining qanday hal etilishi ko'p jihatdan uning xohish-irodasiga bog'liqdir. Chunki bunday ishlarning boshlanishi, davom etishi yoki tugatilishi jabrlanuvchining o'z huquqlarini amalga oshirish istagi bilan bog'liq. Mazkur holatlarda, jabrlanuvchi ariza bilan murojaat qilmasa, ish qo'zg'atilmaydi. Shuningdek, jinoyat ishini qo'zg'atish va uning davomida jabrlanuvchining faollik darajasiga qarab, jinoyat protsessining umumiy mazmuni shakllanadi. Agar jabrlanuvchi ariza bersa va ishni davom ettirishni xohlasa, bu holda sud ishni nazarda tutib, tegishli tadbirlarni amalga oshiradi. Bundan tashqari, jabrlanuvchi tomonning arizasi bilan ishga ta'sir etish, ayniqsa, ayblanuvchiga nisbatan qanday choralar ko'rilishi, qonun bilan belgilangan protsessual tartibga rioya etish zarurligini taqozo etadi. Bu esa jinoyat protsessidagi xususiy ayblov (yoki da'vo) institutidagi xususiyatlar fuqarolik protsessidagi da'vo institutiga o'xshashligidan darak beradi. F.M. Muxitdinov fuqarolik-sudlov yurituvi bilan jinoiy-sudlov yurituvi normalarini qiyoslar ekan, ushbu ikkita sohadagi ayblov va da'vo institutlari o'rtasidagi farqlarni ajratib ko'rsatgan: "Ayblov-da'vo nazariyasida da'vog'ar kim ekanligi aniq emas, prokuror – davlat ayblovchisimi yoki jinoyat oqibatida zarar yetkazilgan jabrlanuvchimi? Prokuror va jabrlanuvchi qo'sh da'vog'ar bo'lishsa, unda ularning vakolatlari o'rtasida jiddiy farq mavjud. Jabrlanuvchi amalda prokuror ega bo'lgan vakolatlarga ega emas. Shunday qilib ayblovning jinoiy da'vo sifatida talqin qilish nazariyasida ilgari surilgan fikrlarni bizning jinoiy sud ishlarini yuritishga joriy qilish uchun jinoyat protsessidagi muayyan protsessual shakllarni o'zgartirish zarur bo'ladi" (Muxitdinov, 2012). Ushbu olimning fikrini qo'llab-quvvatlagan holda shuni ta'kidlash mumkinki, xususiy ayblovda mavjud bo'lgan ayrim jihatlarni inobatga olmaganda, ayblovning ommaviy (davlat) ayblov hamda xususiy-ommaviy ayblov turlarida fuqarolik protsessidagi da'vo institutining deyarli hech qanday elementlari mavjud emas. Shuningdek, fuqarolik protsessida mavjud bo'lgan tartib va tuzilish bilan jinoiy sud ishlarini yuritishdagi tartib va manfaatlar o'rtasidagi mavjud farqlar ko'zga tashlanadi. Jinoyat protsessida jabrlanuvchining huquqlari hamda prokurorning vakolatlari aniq belgilangan bo'lsa, fuqarolik protsessida bunday aniqlik yo'q, chunki da'vo mexanizmi ko'proq shaxsiy huquq va manfaatlardan kelib chiqadi.

Jinoyat protsessida ayblovga da'vo sifatida qarash bilan bog'liq nazariyalar shakllanishiga qadimgi Rimda mavjud bo'lgan tartib sababchi deyish mumkin. Qadimgi Rim imperiyasidagi klassik protsedurada (da'vo ish yurituvi) tomonlar sud muhokamasi borishiga ko'proq ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lsa, ekstraordinar protsedurada pretorning irodasi asosiy o'rin tutgan, u davlat manfaatlarini ko'zlab harakat qilgan (Kuchma, 1998). Qadimgi Rim imperiyasi jinoyat protsessidagi klassik va ekstraordinar protseduralarning bosib o'tgan yo'lini retrospektiv tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur tizimlar zamonaviy jinoyat-protsessual huquqida xususiy, ommaviy va xususiy-ommaviy ayblov turlarining shakllanishiga bevosita asos yaratgan. Bu tarixiy aloqadorlik zamonaviy jinoyat-

protsessual huquqining takomillashuviga va turli manfaatlarni muvozanatlashtirish mexanizmlarining shakllanishida muhim jihatlardan biridir. Shu sababli ham ayblovga jinoyat protsessidagi muhim institut sifatida nafaqat tergov va surishtiruv organlarining qonuniy faoliyati sifatida, balki ayrim hollarda (xususiyl ayblov nazarda tutilmoqda) jabrlanuvchining subyektiv xohish-irodasiga bog'liql jinoyat sodir etgan shaxsning aybini isbotlashga qaratilgan chora-tadbirlar yig'indisi sifatida qarash maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, ommaviy va xususiyl-ommaviy ayblov shakllarida davlat organlarining ishtiroki ustuvor bo'lib, bu holat ayblovning nafaqat shaxsiyl manfaatlarni himoya qilish, balki jamoatchilik va davlat manfaatlarni ta'minlash vositasi sifatidagi ahamiyatini ham ko'rsatadi. Bunday yondashuv ayblov institutining jinoyat-protsessual huquqidagi kompleks xususiyatini va uning jinoiyl ta'qib funksiyasi bilan uzviyl bog'liqligini tasdiqlaydi.

Ushbu ikki jihatning o'zaro muvofiqligi jinoyat protsessida moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Bir tomondan, bu tizim davlat manfaatlarni himoya qilish imkonini beradi, boshqa tomondan esa shaxsning ijtimoiyl xavfli harakatlari oqibatida buzilgan huquqlarini tiklash imkoniyatini yaratadi. Shu sababli ayblov institutiga keng qamrovli yondashuv uning samaradorligini oshirib, uni batafsil tushunish imkonini beradi. Bu nuqtayi nazarni qo'llab-quvvatlab, Z.A. Farookiyl ayblovning jinoiyl odil sudlovdagi ahamiyatini ta'kidlaydi: "Jinoiyl odil sudlovni ta'minlashda ayblov instituti markaziy rol o'ynaydi. Samarali jinoiyl ta'qibsiz belgilangan maqsadlarga erishish imkoni yo'ql. Ayblov faqat ish qo'zg'atilgandan so'ng boshlanmaydi, balki jinoyat sudi tomonidan yakuniyl qaror qabul qilinishiga qadar davom etadi. Agar ayblov zaif asosga tayansa, jinoiyl odil sudlov samarasiz bo'lib, prokurorlar uchun "o'lik otga jon kiritish"ga teng murakkab vazifaga aylanadi" (Farooqi, 1997). Darhaqiqat, jinoyat protsessining butun kuch va vositalari shaxsga qo'yilgan aybni isbotlashga yo'naltirilgan bo'ladi. Xususan, qonun chiqaruvchi bu masalani hal etish uchun jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslari zimmasiga sodir etilgan ijtimoiyl xavfli qilmish bo'yicha haqiqatni aniqlash majburiyatini yuklaydi. Ya'ni JPKning 22-moddasiga asosan, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyat yuz berganligini, uning sodir etilishida kim aybdorligini, shuningdek, u bilan bog'liql barcha holatlarni aniqlashi shart. Shu maqsadda jinoyatga oid ariza va xabarlar tekshiriladi, agar yetarli sabab va asoslar mavjud bo'lsa, jinoyat ishi qo'zg'atiladi. Lekin jinoyat-protsessual qonunchilikda muayyan shaxs yoki shaxslar guruhiga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish talabi mavjud emas. Xususan, JPKning 321-, 329-, 330-, 331-, 359-, 360-moddalari tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, jinoyat ishi nafaqat uni sodir etishda gumon qilinayotgan shaxsga nisbatan, balki sodir etilgan ijtimoiyl xavfli qilmishga (yoki hodisaga) nisbatan ham qo'zg'atilishi mumkin. Agarda F.M. Muxitdinov hamda Z.A. Farookiyl kabi olimlarning ayblovning rasman boshlanishi sifatida jinoyat ishi qo'zg'atish bosqichi ekanligi haqidagi fikrlarini qo'llab-quvvatlaydigan bo'lsak, ushbu faoliyat boshlanishi uchun gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi har doim ham mavjud bo'lishi talab etilmaydi, degan xulosa kelib chiqadi. B.K. Xudaybergenovning fikricha: "O'zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat-

protsessual kodeksi 325-331-moddalari tahlili jinoyat ishining qo'zg'atilishi jinoyat sodir etilgan fakt bo'yicha ham, muayyan shaxsga nisbatan ham amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim jinoyatlar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish faqat ushbu jinoyatni sodir etgan shaxslar aniq ko'rsatilgan taqdirdagina mumkin bo'ladi. Ba'zan esa, aksincha, jinoyat sodir etgan shaxslar oldindan ma'lum bo'lib, ularning qilmishini tergov orqali tasdiqlash talab etiladi" (Khudaybergenov, 2021). Mazkur xulosa ilmiy jihatdan asosli bo'lib, jinoyat-protsessual huquqida ayblovning shaxsga nisbatan qo'llanilishi yoki faqat faktlar asosida yuritilishi jinoyat ishini ko'rib chiqishning turli huquqiy mexanizmlariga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, ushbu xulosani asoslash uchun quyidagi argumentlarni keltirish mumkin.

Birinchidan, ayrim hollarda jinoyat protsessida asosiy e'tibor jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlash va qidirib topishga qaratilgan bo'ladi. Ikkinchidan, qonun chiqaruvchi jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asosiy ikki mezonni belgilagan: jinoyat sodir etilganligi to'g'risidagi sabab va yetarli huquqiy asoslar. Ammo bu mezonlar orasida ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsning mavjudligiga nisbatan alohida talab ko'rsatilmagan. Shu bois jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichi har doim ham ayblovga yo'naltirilgan dastlabki bosqich sifatida baholanishi mumkin emas.

Mazkur bosqich ba'zan shaxs Jinoyat-protsessual kodeksining 221-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha ushlangan paytda, ayrim hollarda esa shaxs ayblanuvchi sifatida ishda ishtirok etishga jalb qilinib, unga rasmiy ayb e'lon qilingan vaqtda boshlanishi mumkin. Shunga ko'ra, ayblov faoliyatining dastlabki bosqichi jinoyat protsessining turli mexanizmlariga asoslanib, har bir jinoyat ishining xususiyatlaridan kelib chiqib individual yondashuvni talab qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan xulosalarga kelish mumkin.

Avvalo, "ayblov" va "jinoiy ta'qib" tushunchalari jinoyat-protsessual huquqda o'zaro uzviy bog'liq bo'lsa-da, ularni mazmun va funktsiya jihatidan to'liq aynanlashtirish ilmiy jihatdan asossizdir. Jinoiy ta'qib – davlatning jinoyat sodir etilganligiga munosabatini ifodalovchi keng qamrovli protsessual faoliyat bo'lib, u jinoyat haqidagi xabarni tekshirish, jinoyat ishini qo'zg'atish, gumon qilinuvchini aniqlash, tergov harakatlarini amalga oshirish va aybdorni javobgarlikka tortish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Ayblov esa mazkur jarayonning muayyan bosqichida vujudga kelib, shaxsga nisbatan rasmiy ayb e'lon qilish va uni sud muhokamasi predmetiga aylantirish funksiyasini bajaradi.

Ikkinchidan, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, amaldagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida "jinoiy ta'qib" tushunchasining normativ jihatdan mustahkamlanmagani ayblov mazmunining sun'iy ravishda kengayishiga olib kelmoqda. Bu holat ayniqsa jinoyat ishini qo'zg'atish, ayblovni shakllantirish va uni o'zgartirish bosqichlarida protsessual noaniqliklarni keltirib chiqarmoqda hamda shaxsning protsessual huquq va kafolatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Uchinchidan, tadqiqot doirasida ayblov va jinoiy ta'qibni farqlash uchun quyidagi aniq mezonlarni belgilash maqsadga muvofiq deb topildi:

vaqt mezon: jinoiy ta'qib jinoyat haqidagi xabar tekshirilgan paytdan boshlanishi mumkin bo'lgan jarayon bo'lsa, ayblov faqat shaxs ayblanuvchi sifatida ishga jalb etilgan paytdan vujudga keladi;

funksional mezon: jinoiy ta'qib jinoyatni fosh etish va aybdorni aniqlashga qaratilgan faoliyatni ifodalasa, ayblov shaxsning jinoiy javobgarligini asoslash funksiyasini bajaradi;

subyektiv mezon: jinoiy ta'qib surishtiruv, tergov va prokuror nazoratini o'z ichiga olgan davlat faoliyati sifatida namoyon bo'ladi, ayblov esa asosan prokuror (davlat ayblovchisi) yoki qonunda belgilangan hollarda jabrlanuvchi tomonidan ilgari suriladi;

protsessual natija mezon: jinoiy ta'qib natijasida jinoyat ishi qo'zg'atilishi yoki tugatilishi mumkin bo'lsa, ayblovning asosiy natijasi uning sud muhokamasi predmetiga aylanishida namoyon bo'ladi.

To'rtinchidan, ayblovga "da'vo" sifatida yondashuv faqat xususiy ayblov ishlariga nisbatan cheklangan holda qo'llanilishi mumkin. Chunki aynan shu toifada jabrlanuvchining tashabbusi, uning irodasi va manfaatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ommaviy va xususiy-ommaviy ayblov ishlarida esa ayblov davlat nomidan amalga oshiriladigan jinoiy ta'qibning natijasi sifatida namoyon bo'ladi va uni fuqarolik-huquqiy da'vo bilan tenglashtirish mumkin emas.

Shuningdek, tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, qonunchilikka quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi: O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida "jinoiy ta'qib" tushunchasini mustaqil protsessual kategoriya sifatida normativ jihatdan mustahkamlash hamda ayblovning mazmuni va uning jinoiy ta'qibdan farqlovchi belgilarini qonun darajasida aniq ifodalash.

Xulosa qilib aytganda, ayblov institutining mazmuni, uning jinoiy ta'qib va da'vo tushunchalari bilan o'zaro nisbati aniq huquqiy mezonlar asosida belgilab olinishi jinoyat-protsessual qonunchilikdagi konseptual noaniqliklarni bartaraf etishga, huquqni qo'llash amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirishga hamda shaxsning protsessual huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Azizov, J. (2020). Criminal procedural function of the accusation and its realization in the activities of the military prosecutor. *Gosudarstvo i pravo [State and Law]*, 5, 153–158.
2. Barabash, A. S. (2005). Sootnoshenie obvineniya i ugolovnogo presledovaniya [Correlation of prosecution and prosecution]. *Aktualnye problemy yuridicheskoy nauki [Current Issues in Legal Science]*, 756–761.

3. Bekmatova, D. Sh. (2020). O'zbekiston Respublikasining jinoyat protsessida jinoiy ta'qib funksiyasining shakllanishi va uni takomillashtirish [Formation and improvement of the function of criminal prosecution in the criminal process of the Republic of Uzbekistan] (p. 15). [Abstract of PhD Dissertation]. Tashkent.
4. Brooks, S. K., & Neil, G. (2021). Psychological impact of being wrongfully accused of criminal offences: A systematic literature review. *Medicine, Science and Law* 61(1), 44–54.
5. Churilov, S. N. (2015). O sootnoshenii ponyatiy "funktsiya obvineniya", "ugolovnoe presledovanie" i "obvinenie" [On the Correlation of the Concepts "Function of Charge," "Criminal Prosecution," and "Charge"]. *Vestnik MGPU. Seriya: Yuridicheskie nauki* [Bulletin of MSPU. Series: Legal Sciences], 3(19). <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sootnoshenii-ponyatiy-funktsiya-obvineniya-ugolovnoe-presledovanie-i-obvinenie>
6. Criminal Code of the Uzbek SSR. (1971). With amendments and additions until 1971, January 1 (p. 211). Tashkent: O'zbekiston Publ.
7. Egamberdiyev, E. (1994). *Fuqarolik jarayoni huquqida da'vo muammolari* [Problems of lawsuit in civil procedure law] (p. 8). Tashkent: Adolat Publ.
8. Farooqi, Z. A. (1997). *The role and function of prosecution in criminal justice*. United Nations Asia and Far East Institute Publ.
9. Information message on criminal cases considered by courts in 2024. <https://sud.uz/ru/news-2025-02-07-1-2/>
10. Kachalov, V. I. (2014). *Ugolovno-protsessualnye funktsii. Ugolovno-protsessualnoe pravo* [Criminal Procedure Functions. Criminal Procedure Law] (p. 1060). Moscow: Yurayt Publ.
11. Khudaybergenov, B. (2021) Aktualnye problemy vozbuzhdeniya ugolovnogo dela publichnogo obvineniya [Actual problems of initiating a criminal case of public prosecution]. *Society and Innovations*, 1, 135–137. <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-vozbuzhdeniya-ugolovnogo-dela-publichnogo-obvineniya>
12. Kuchma, V. V. (1998). *Gosudarstvo i pravo Drevnego mira: Kurs lektsiy po istorii gosudarstva i prava zarubezhnykh stran* [State and Law of the Ancient World: Course of Lectures on the History of State and Law of Foreign Countries]. Volgograd: Ofset Publ.
13. Magherescu, D. (2021). Achieving Accusation by Means of Forensic Science During the Criminal Proceedings in Romania. *Rev. Brasileira de Direito Processual Penal*, 7, 1287.
14. Mukhitdinov, A. A. (2020). Sudoproizvodstvo v Bukharskom emirate [Judicial proceedings in the Emirate of Bukhara]. *Gosudarstvo i pravo* [State and Law], 10, 129–135.
15. Muxitdinov, F. M. (2012). *Jinoyat protsessida ta'qib faoliyatini takomillashtirishning nazariy, amaliy va qonunchilik muammolari* [Theoretical, practical, and legislative problems of improving prosecution activities in criminal proceedings] (pp. 86–91). Tashkent: Falsafa va huquq Publ.
16. Open data of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan. <https://prokuratura.uz/#/ochiqmalumot>

17. Pushkarev, V. V. (2017). Formirovanie ponyatiya i konsepsii ugolovnogo presledovaniya (obvineniya) [Formation of the concept and concept of criminal prosecution (accusation)]. *Vestnik ekonomicheskoy bezopasnosti [Bulletin of Economic Security]*, 3, 56–59.

18. Rashidov, B. N. (2022). *Teoreticheskiy analiz chastnogo obvineniya v kachestve osnov ugolovno-protsessualnoy deyatel'nosti [Theoretical analysis of private prosecution as a basis of criminal procedural activity]*.

19. Saidov, Z. A., & Khayrulloev, F. S. (2008). Protsessualnye formy primeneniya norm shariata v Bukharskom emirate [Procedural forms of application of Sharia norms in the Bukhara Emirate]. *Trudy Akademii MVD Respubliki Tadjikistan [Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan]*, 11, 168–192.

KRIMINOLOGIYA

VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 4-son